

EUROPA

NOWY SŁOWNIK ORTOGRAFICZNO- -GRAMATYCZNY

OSOBISTY DORADCA JĘZYKOWY • OSOBISTY DORADCA JĘZYKOWY

21
SŁOWNIKI
WIEKU

NOWY SŁOWNIK
ORTOGRAFICZNO-
-GRAMATYCZNY

NOWY SŁOWNIK ORTOGRAFICZNO- -GRAMATYCZNY

z zasadami ortografii i interpunkcji

pod redakcją Ireny Kamińskiej-Szmaj

OSOBISTY DORADCA JĘZYKOWY ▪ OSOBISTY DORADCA JĘZYKOWY

EUROPA
WYDAWNICTWO

Dyrektor, redaktor naczelny
Wojciech Głuch

Opracowanie haseł
Ewelina Hebda, Anna Jasinowska-Czarny

Redakcja naukowa
oraz opracowanie zasad ortografii i interpunkcji
prof. Irena Kamińska-Szmaj

Redakcja
Stanisława Trela

Współpraca redakcyjna
Stanisław Drewniak, Katarzyna Stefańska

Korekta
Bożena Dembińska, Iwona Huchla,
Barbara Jakimowicz-Klein, Małgorzata Wieliczko

Projekt okładki i stron tytułowych
Magdalena Idaszewska

Projekt typograficzny
Jakub Kortyka, Piotr Sieradzki

Łamanie i przygotowanie do druku
Pracownia Składu Komputerowego TYPO-GRAF

Wydanie drugie 2007
© 2002 by Wydawnictwo EUROPA

Wszystkie prawa zastrzeżone, szczególnie prawo do przedruku i tłumaczeń na inne języki. Żadna z części tej książki nie może być publikowana bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawnictwa. Dotyczy to również sporządzania fotokopii, mikrofilmów oraz przenoszenia danych do systemów komputerowych.

ISBN 978-83-7407-163-5

Wydawnictwo EUROPA Sp. z o.o.

50-011 Wrocław, ul. Kościuszki 35
tel. 071 346 30 11, faks 071 346 30 15
e-mail: europa@wydawnictwo-europa.pl
www.wydawnictwo-europa.pl

Druk i oprawa
Drukarnia im. Adama Półtawskiego, Kielce

Spis treści

Przedmowa	7
Podstawowe zasady ortografii polskiej	9
1. Pisownia a wymowa samogłosek	9
1.1. Zakres użycia litery <i>ó</i> we współczesnym języku polskim	10
1.2. Zakres użycia litery <i>u</i> we współczesnym języku polskim	10
1.3. Wymowa samogłosek nosowych i ich pisownia	11
1.4. Połączenia literowe <i>en, on, em, om</i>	12
1.5. Funkcje litery <i>i</i> w pisowni polskiej	13
2. Pisownia polskich spółgłosek	13
2.1. Zakres użycia liter <i>ż</i> oraz <i>rz</i>	14
2.2. Zakres użycia liter <i>ch</i> i <i>h</i>	15
3. Pisownia przedrostków zakończonych na spółgłoskę	16
3.1. Pisownia przedrostka <i>z-</i> (<i>z-, s-, ś-</i>)	16
3.2. Pisownia przedrostka <i>wz-</i> (<i>wz-, wez-, ws-, wes-</i>)	16
4. Skracanie wyrazów i grup wyrazowych	17
4.1. Pisownia skrótów	17
4.2. Pisownia skrótowców	19
5. Zasady używania dużej lub małej litery na początku wyrazu	19
5.1. Zakres użycia dużych liter ze względów znaczeniowych	20
5.2. Zakres użycia małych liter ze względów znaczeniowych	22
5.3. Wybór dużej lub małej litery w konkretnych użyciach wyrazów (wskazówki praktyczne)	22
6. Pisownia łączna lub rozdzielna połączeń wyrazowych	24
6.1. Pisownia wyrazu <i>nie</i>	24
6.2. Pisownia cząstki <i>-by</i> i jej połączeń z końcówkami osobowymi	25
6.3. Pisownia przyimków i wyrażen przyimkowych	26
6.4. Zakres użycia łącznika	26
7. Dzielenie wyrazów przy przenoszeniu ich do następnego wiersza	28
7.1. Zasady dzielenia wyrazów	29
7.2. Podział zalecany	29
Podstawowe zasady interpunkcji	31
1. Funkcje kropki	31
2. Przecinek	31
3. Średnik	34
4. Wielokropek	35
5. Dwukropek	35
6. Myślnik	36
7. Nawias	37
8. Cudzysłów	37
9. Znak zapytania (pytajnik)	37
10. Znak wykrzyknienia (wykrzyknik)	37

Zasady opracowania słownika	38
1. Budowa artykułu hasłowego	38
2. Skróty, kwalifikatory, odsyłacze i znaki graficzne	40
 Nazwy pospolite	 45
 Nazwy własne	 827

Przedmowa

Słownik ortograficzno-gramatyczny został przygotowany z myślą o wszystkich użytkownikach języka polskiego, którzy mogą dzięki zawartym w nim informacjom rozstrzygnąć swoje wątpliwości związane z zapisem wyrazów, z ich wymową oraz odmianą. Tradycyjny zasób wyrazów, z którymi piszący teksty polskie zazwyczaj mają kłopoty, został poszerzony o najnowsze zapożyczenia oraz o terminy z różnych dziedzin nauki.

Korzystanie ze *Słownika* ułatwia przejrzysta struktura i budowa hasła. Obok hasła podstawowego w klamrowym nawiasie podajemy jego wymowę, jeżeli może sprawiać trudności, oraz w pełnym zapisie wszystkie podstawowe formy gramatyczne. Zasób form gramatycznych wyrazu poszerzamy, jeżeli jego odmiana nie jest regularna i jeżeli w jego formach fleksyjnych pojawiają się tematy różniące się od podstawowego. Bardzo dużo informacji gramatycznych zawierają hasła czasownikowe. Oprócz form pierwszej i drugiej osoby liczby pojedynczej i trzeciej osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego w trybie oznajmującym (*trę, trzesz, trą*) podajemy formę trybu rozkazującego (*trzyj*), formę trybu przypuszczającego (*tarłby*), formę bezosobową trybu przypuszczającego (*tarto by*) oraz formę imiesłowu przysłówkowego współczesnego dla czasowników niedokonanych (*trąc*) lub imiesłowu przysłówkowego uprzedniego dla czasowników dokonanych (*natarłszy*); przy czasownikach dwuaspektowych podajemy obie formy imiesłowu (np. *abdykując, abdykowawszy*).

Przez pogrubienie samogłoski wskazujemy sylabę akcentowaną, jeżeli akcent wyrazowy nie pada na przedostatnią sylabę, czyli gdy zdarza się odstępstwo od zwykłego w języku polskim sposobu akcentowania.

Zasadniczą część *Słownika* poprzedza proste, przejrzyste omówienie zasad pisowni i interpunkcji. Reguły ortograficzne przedstawiono w takiej formie, by można je było łatwo zapamiętać, a ponadto zostały opatrzone praktycznymi wskazówkami i wzbogacone przykładami, ułatwiającymi samodzielne rozstrzygnięcie wątpliwości związanych z zapisem wielu wyrazów. Autorka opracowania zasad pisowni i interpunkcji, wykorzystując swoje wieloletnie doświadczenie zdobyte przy udzielaniu telefonicznych porad językowych, zwróciła szczególną uwagę na te problemy ortograficzne, z którymi najczęściej stykają się użytkownicy języka polskiego.

Przy opracowaniu zasad pisowni i interpunkcji oraz podczas tworzenia haseł słownikowych uwzględniono najnowsze zmiany w ortografii polskiej, wprowadzone w ciągu ostatnich kilkunastu lat.

Irena Kamińska-Szmaj

Podstawowe zasady ortografii polskiej

Polski system ortograficzny opiera się na czterech podstawowych zasadach: **fonetycznej, morfologicznej, historycznej i konwencjonalnej.**

Dużą część wyrazów w języku polskim piszemy zgodnie z **zasadą fonetyczną**, czyli pisownia jest zgodna z wymową wyrazu (każdy znak graficzny oznacza jedną i tę samą głoskę, np. *kot, nos, mama, krowa, ale, pole, ryba, brat, wydać, zabrać, worek, domek, myje*).

Rozbieżność między wymową a pisownią zachodzi wtedy, gdy o zapisie wyrazu decyduje **zasada morfologiczna**, czyli dążność do zachowania takiej pisowni, która pozwala utożsamić formę fleksyjną lub słowotwórczą wyrazu z jego rdzeniem (np. piszemy *wietrzny* bo *wiatr*, *karze* bo *kara*, *nóż* bo *noża*, *kawka* bo *kawa*). Stosując tę zasadę, unikamy nieporozumień językowych, gdyż zapis wyrazu wskazuje na rdzeń, w którym jest zawarte podstawowe znaczenie wyrazu. Kierując się zasadą morfologiczną, nie uwzględniamy upodobnień głosek, czyli zmiany ich wymowy, wynikającej z kontekstu fonetycznego. Czasami jednak w pisowni przedrostków zwycięża zasada fonetyczna i wtedy te same etymologicznie przedrostki są zapisywane zgodnie z ich wymową, np. przedrostek *z-* może być zapisany jako: *z-, s-, ś-* (*zrobić, spalić, ścierać*), przedrostki *wez-, wz-* jako: *wez-, wes-, wz-, ws-* (*wezbrać, westchnąć, wnieść, wspinać się*).

Zasada historyczna wpływa na rozróżnianie w pisowni polskiej **rz** od **ź**, **ó** od **u** oraz **ch** od **h**. Dla współczesnych Polaków te pary liter oznaczają ten sam dźwięk, stąd odróżnianie ich w piśmie sprawia wiele kłopotów i tylko w niektórych wyrazach pomocna staje się reguła, zalecająca odwołanie się do oboczności wyrazowych (np. *karz,e* bo *kara;*, *każe*, bo *kazać*; *nózka*, bo *noga*; *waży*, bo *waga*; *główka*, bo *głowa*; *duch*, bo *dusza*). W wielu jednak przypadkach (np. *rzeka, żółty, rzec, król, krótki, góra, kura*) tylko znajomość gramatyki historycznej mogłaby pomóc w wyborze właściwego zapisu wyrazów, bez tej zaś wiedzy pozostaje jedynie konieczność zapamiętania ich graficznego obrazu (a gdy pamięć zawodzi, można sprawdzić zapis w słowniku ortograficznym).

O zapisie niektórych wyrazów w polszczyźnie decyduje zwyczaj językowy, czyli pewne rozstrzygnięcia ortograficzne mają charakter konwencjonalny. Zgodnie z **zasadą konwencjonalną** zostały ustalone m.in. reguły pisowni dużą lub małą literą, pisowni łącznej lub rozdzielnej wyrazów (w szczególności pisowni połączeń wyrazowych z morfemami *nie, by*).

1. Pisownia a wymowa samogłosek

Jedną z trudności w naszej pisowni jest podwójne oznaczenie (literą *ó* oraz *u*) samogłoski współcześnie wymawianej jako tylna (poziomy ruch języka) i wysoka (pionowy ruch języka). O zapisie wyrazów z *ó* i *u* decyduje kryterium historyczne (litera *ó* pojawia się tam, gdzie nasi przodkowie wymawiali *o* długie).

Dużą też trudność w ortografii polskiej sprawia bardzo zróżnicowana wymowa samogłosek nosowych, zależna od kontekstu fonetycznego i od staranności wymo-

wy. Pisownia wyrazów z ę oraz ą również jest zgodna z tradycją historyczną i tylko w nielicznych wyrazach wymawiamy współcześnie samogłoski nosowe (w dodatku litera ą, np. w wyrazie *wąs*, oznacza głoskę o nosową, a nie a nosowe).

Należy również pamiętać o wielofunkcyjności znaku **i** w ortografii polskiej.

1.1. Zakres użycia litery ó we współczesnym języku polskim

Literę **ó** piszemy w wyrazach wtedy, gdy:

- W rodzinie danego wyrazu albo wśród jego form odmiany występuje obocznie **o** lub **e**, lub **a**, np.: *dróg* – *droga*; *Głogów* – *Głogowa*; *grochówka* – *grochowa*; *klasówka* – *klasowa*; *komórka* – *komora*; *kościół* – *kościóły* – w *kościółce*; *Kraków* – *Krakowa*; *krój* – *krajać* – *kroić*; *łóżko* – *foże*; *majówka* – *majowy*; *mówca* – *mowa*; *nóg* – *noga*; *ócz* – *oczy*; *ósmi* – *osiem*; *pióro* – *pierzyna*; *podkówka* – *podkowa*; *podwójny* – *dwoje*; *powrót* – *powracać*; *powrót* – *zwrot*; *przód* – *przodem* – *na przedzie*; *rób* – *robić*; *róg* – *rogu*; *skrócić* – *skracać*; *stalówka* – *stalowy*; *stój* – *stoje*; *stół* – *stoły*; *sznurówka* – *sznurować*; *szósty* – *sześć*; *widokówka* – *widokowy*; *wiódł* – *wiodła* – *wiedli*; *włókt* – *włokła* – *wlekli*; *żaglówka* – *żaglowy*.
- Wraz z literą **w** oznacza końcówkę fleksyjną właściwą dopełniaczowi liczby mnogiej deklinacji męskiej (**-ów**), np.: *butów*, *chłopców*, *chłopów*, *grzybów*, *królów*, *ogrodów*, *palców*, *pieców*, *plotów*, *sąsiadów*, *strusiów*, *synów*, *uczniów*, *wozów*, *wujów*.
- Wchodzi w skład przyrostka **-ówka**, tworzącego wyrazy typu *cyklistówka*, *kryjówka*, *leśniczówka*, *placówka*, *średniówka*, *starówka*, *wskazówka*, *żarówka*, *złotówka*, *Żydówka*.
Uwaga! *Zasułka* – bo od *zasuwać*, *skułka* – bo od *skuwać* (dodany został przyrostek **-ka**, a nie **-ówka**).
- Wchodzi w skład przyrostka **-owna**, tworzącego nazwy córek, np.: *Buzkówna*, *Czubówna*, *Kowalówna*, *ministrówna*.

Ponadto literę **ó** piszemy w wielu wyrazach, które nie spełniają powyższych warunków, a obecność tej litery świadczy o tym, że w okresie staropolskim oznaczała o długie, np.: *król*, *chór*, *źródło*, *góra*, *mózg*, *żółw*, *córka*, *klótnia*, *krótki*, *plótno*, *późny*, *równy*, *próżny*, *skóra*, *żółty*, *różny*, *tchórz*, *który*.

Wyjątkowo literę **ó** piszemy na początku wyrazu tylko w takich wyrazach, jak: *ócz* (*oczy*), *ód* (*oda*), *ósemka*, *ósmoklasista*, *ósmi*, *ów*, *ówczesny*, *ówcześniej*, *ówdzie*,

Nigdy litery **ó** nie piszemy na końcu wyrazu.

1.2. Zakres użycia litery u we współczesnym języku polskim

Litera **u** może pojawić się w każdej pozycji wyrazu, czyli na początku, w środku i na końcu, np. *guma*, *urząd*, *w domu*.

Literę **u** piszemy:

- W przyrostkach zdrabniających lub spieszczających: **-uchny**, **-uni**, **-usi**, **-utki**, **-uchna**, **-ulo**, **-ulek**, **-ula**, **-ulka**, **-uleńka**, **-ułka**, **-unio**, **-unia**, **-uszek**, **-uszka**,

-uszko, -uś, -usia, np.: *leciuchny, tyciuni, malusi, milutki, buziuchna, ciotuchna, tatulo, ojczulek, matula, siwulka, babuleńka, deszczułka, dziadunio, babunia, dzbanuszek, staruszka, serduszko, tatuś, synuś, paniusia, Hanusia*.

- W przyrostkach (**-uch, -ucha, -us, -uła, -un, -ulec, -unek, -ur**) tworzących nazwy ekspresywne oraz różnego typu kategorii słowotwórcze, np.: *leniuch, gnieniuch, kostucha, starucha, zdzierus, lizus, dzikus, gaduła, opiekun, hamulec, podarunek, ratunek, rysunek, kocur, piechur*.
- W wyrazach złożonych, w których **-u-** pełni funkcję interfiks (łączy wyrazy), np.: *dwudniowy, dwukropek, kilkuletni, stulecie, dwuszereg*.
- W przyrostku **-uj-** tworzącym temat czasu teraźniejszego czasowników zakończonych w bezokoliczniku na *-ować* lub *-ywać* czy *-iwać* (na tym temacie opartych jest dużo form fleksyjnych czasownika), np.: *budować – buduję, budujesz, budują, buduj, budujecie, budując, budujący; rysować – rysuję, rysujesz, rysują, rysuj, rysujemy, rysując, rysujący; pisywać – pisuję, pisujesz, pisują, pisuj, pisujecie, pisując, pisujący; usługiwać – usługuję, usługujesz, usługują, usługuj, usługujecie, usługując, usługujący*.

Ponadto należy pamiętać, że przez **u** piszemy bardzo dużo wyrazów, m.in.: *kuć, pruć, bruździć, łupić, płukać, pukać, kusić, tulić, tupać, żuć, suszyć, posuwać, rzucać, tłumaczyć, punkt, pułk, rura, kula, kuzyn, kurz, łuk, gruszka, ruch, żuraw, kura, kucharz, południe, rozum, suma, ślub, wuj, żużel, żubr, żuk, maruda, tłumacz, kurtyna, dłuto, repertuar, trotuar, pusty, rudy, kulawy, okrutny, potulny, tłusty, suchy, surowy, tuż, już*.

1.3. Wymowa samogłosek nosowych i ich pisownia

W języku polskim na oznaczenie samogłosek nosowych stosujemy dwie litery: **ę** – oznaczające głoskę e nosową i **ą** – oznaczające głoskę o nosową. Każdą samogłoskę w języku polskim (*a, e, i, o, u, y*) możemy wymówić z rezonansem nosowym, jeżeli pojawi się ona w odpowiednim kontekście fonetycznym, ale tego rezonansu dla głosek *a, i, u, y* w ortografii nie zaznaczamy.

W poprawnej i starannej wymowie e i o z jednoczesnym rezonansem nosowym (oznaczone **ę, ą**) wymawiamy w języku polskim:

- Przed głoskami szczelinowymi (*w, f, z, s, ś, ź, sz, ch*), np.: *kęs, kąsać, mąż, ocięzały, węzeł, wąchać, gąsior*.
- Na końcu wyrazu o nosowe (**ą**), np. *idą, stoją, mówią, (z) kobietą, głową*.
Uwaga! We współczesnej polszczyźnie szerzy się niepoprawna wymowa o nosowego na końcu wyrazu w postaci samogłoski ustnej o i ł niezgłoskotwórczego (**o, ło**), np.: *ido, stoj, z kobiet*.
- Na końcu wyrazu e nosowe (**ę**) wymawiamy z osłabioną nosowością.

Ponadto każdą samogłoskę ustną możemy wymówić z rezonansem nosowym, zwłaszcza w wyrazach pochodzenia obcego, gdy znajdzie się w szczególnym kontekście fonetycznym, np. *awans (awās), tramwaj (trāwaj), instytut (īstytut)*, ale zapis tych głosek nosowych jest dwuliterowy.

Ortograficzne **ę, ą** przed spółgłoskami zwarto-wybuchowymi i zwarto-szczelinowymi (*b, p, d, t, g, k, dz, c, dź, ć, dż, cz*) wymawiamy jako połączenie składające się z samogłoski ustnej (*e, o*) i spółgłoski nosowej artykułowanej w tym samym

miejsu co spółgłoska po niej następująca, np.: *kąpać (kompać), gęba (gemba), prąd (pront), kącik (końcik)*.

Ortograficzne *ę, ą* wymawiamy jako *e* lub *o* ustne przed głoskami *t(ɥ)* i *l*, np.: *wziął (wzof), krzyknął (kszyknoł), przyjęła (pszyjeła)*.

W języku polskim literę **ę** **piszemy** bez względu na wymowę:

- Na końcu wyrazu w czasownikach użytych w 1. osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego, np.: *liczę, niosę, płynę, robię, piszę, tnę*.
- Na końcu wyrazu w rzeczownikach rodzaju nijakiego, użytych w mianowniku, bierniku lub wołaczu liczby pojedynczej, np.: *imię, strzemię, ramię, żrebię, cielę, jagnię*.
- Na końcu rzeczowników żeńskich (i odmieniających się według deklinacji żeńskiej) użytych w bierniku liczby pojedynczej, np.: *(widzę) głowę, kobietę, książkę, małpę, nogę, poetę, starostę, ulicę*.
- Na końcu form fleksyjnych zaimków: *cię, mię, się, tę*.
- W środku wyrazów pochodzenia rodzimego oraz wyrazów zapożyczonych, ale całkowicie przyswojonych, np.: *będę, bękart, cęgi, cięciwa, ciężki, częsta, dzięcioł, dziesięć, dźwięk, gęsty, kolęda, lęk, piękny, wędka, wędrować, węgiel, węgorz, węszyć, wężel, zęby*.

W języku polskim literę **ą** **piszemy** bez względu na wymowę:

- Na końcu czasownika użytego w 3. osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego lub przyszłego prostego, np.: *ćwiczą, jadą, myślą, piszą, zaśpiewają, zrobią*.
- Na końcu rzeczowników rodzaju żeńskiego (lub odmieniających się według deklinacji żeńskiej) użytych w narzędniku liczby pojedynczej, np.: *doradcą, głową, lekcją, łodzią, mężczyzną, nocą, perłą, wiarą*.
- Na końcu przymiotników (lub zaimków, rzeczowników, nazwisk odmieniających się w liczbie pojedynczej jak przymiotniki) użytych w bierniku i narzędniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego, np.: *cudzą, czyją, jaką, Konopnicką, którą, moją, Orzeszkową, pełną, służącą, swoją, taką, tanią, twoją, waszą, wesłą*.
- Na końcu form zaimkowych, np.: *ją, (z) tą, (z) nią, (ze) mną, (z) tobą*.
- W środku wyrazów pochodzenia rodzimego lub zapożyczonych, ale całkowicie przyswojonych, np.: *wąs, wątły, wąż, wiązać, ciąć, dąb, draż, dziąsło, swąd, tysiąc, żołądz, żołądek, łąd, brąz, paşowy*.

Uwaga! Na początku wyrazu litery **ę, ą** nie występują.

W polszczyźnie w wielu formach fleksyjnych i słowotwórczych wyrazów zachodzą wymiany samogłosek nosowych, np.: *wąż – węża, ząb – zęby, ręka – rąk – rączka, dziesięć – dziesiąty*.

1.4. Połączenia literowe *en, on, em, om*

Tego typu połączenia literowe piszemy przede wszystkim (ale nie tylko) w wyrazach zapożyczonych bez względu na sposób ich wymowy i na kontekst fonetyczny, w jakim występują, np.: *benzyna, bombonierka, bonżurka, gong, komplikacje, kompromis, konspiracja, nonszalancki, pensja, pompon, poncz, pontyfikat, sensacyjny, sensualizm, żonglować*.

W wyrazach rodzimych **piszemy zawsze**:

- **-om** na końcu rzeczowników użytych w celowniku liczby mnogiej, np.: (przyglądam się) *chatom, dębom, głowom, łodziom, polom, psom, słowom, szyjom, wozom, żrebiętom*;
- **-em** na końcu rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego, użytych w narzędniku liczby pojedynczej, np.: *chłopem, dębem, latem, mężem, oknem, płotem, polem, wózkiem, zbożem, żrebięciem*;
- **-em** na końcu czasowników użytych w 1. osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego, **tylko** takich jak: *rozumiem, śmiem, umiem, zrozumieć* (także czasowników nieregularnych *wiem, jestem, jem*);
- **-em** na końcu czasowników użytych w 1. osobie liczby pojedynczej rodzaju męskiego czasu przeszłego, np.: *byłem, gryzłem, niosłem, piłem, szyłem, wziąłem, świeciłem*.

1.5. Funkcje litery **i** w pisowni polskiej

W polskiej ortografii litera **i** może pełnić następujące funkcje:

- Oznacza tylko głoskę **i**, np.: *i, idę, inny, Irena*.
- Oznacza głoskę **i** oraz miękkość lub zmiękczenie poprzedzającej spółgłoski (gdy po głosce **i** następuje spółgłoska lub pauza), np.: *cicho (ćicho), mina (m'ina), nosi (nośi), sinus (s'inus), siny (śiny), zima (żima)*.
- Oznacza tylko miękkość głoski poprzedzającej (gdy po **i** następuje samogłoska), np.: *ziarno (żarno), siano (śano), ciało (ćało), nie (ńie), kiedy (k'edy)*.
- Oznacza zmiękczenie poprzedzającej spółgłoski wargowej oraz głoskę **j** (gdy po **i** następuje samogłoska, np.: *biały (b'jały), miał (m'jał), piasek (p'jasek), wiatr (w'jatr)*.
- Oznacza zmiękczenie poprzedzającej spółgłoski oraz głoskę **j** (gdy po **i** następuje samogłoska) w wyrazach pochodzenia obcego, np.: *aria (ar'ja), biologia (b'jolog'ja), diabeł (d'jabęł), hiena (h'jena), kolegium (koleg'jum)*.
- Oznacza dwie głoski **ji**, np.: *idei (ideji), kolei (koleji), moi (moji), nadziei (nadzeji), ruina (rujina)*.
- Dwie litery **ii** oznaczają głoski **ji** i zmiękczenie głoski poprzedzającej, np.: *armii (arm'ji), konwalii (konwal'ji), monarchii (monarch'ji), partii (part'ji), religii (relig'ji), sympatii (symat'ji)*.

Uwaga! Dwie litery **ii** piszemy (choć w wymawiamy **ji**) w dopełniaczu, celowniku, miejscowniku liczby pojedynczej oraz w dopełniaczu liczby mnogiej rzeczowników zakończonych w mianowniku liczby pojedynczej na litery **-ia**, które występują po spółgłoskach **t, d, r, l, k, g, ch, f** oraz w wyrazach pochodzenia obcego (nieprzyswojonych) po **p, b, w, m, n**, np.: *akademii, amnestii, arii, armii, batalii, biologii, chemii, fotografii, historii, Hiszpanii, ironii, kopii, opinii, teorii, tragedii*.

2. Pisownia polskich spółgłosek

Dźwięków spółgłoskowych w polszczyźnie mamy znacznie więcej niż liter, które przejeśliśmy z alfabetu łacińskiego. Dlatego też w polskiej ortografii wykorzystano znaki diakrytyczne (kropki i kreski nad literami) oraz niektóre dźwięki oznaczane

przez podwójne litery (*sz, cz, dz, dż, dź, ch, rz*). Również litera *i* w określonych kontekstach pełni funkcję tylko znaku diakrytycznego (zob. 1.5). Najwięcej jednak problemów w pisowni sprawia podwójne oznaczanie dźwięków brzmiących współcześnie tak samo, które ze względu na kryterium morfologiczno-historyczne zapisywane są w różny sposób, a mianowicie kłopot może sprawiać odróżnianie **ż** od **rz** oraz **ch** od **h**.

2.1. Zakres użycia liter **ż** oraz **rz**

W danym wyrazie **piszemy rz**:

- Jeśli w innych formach lub wyrazach pokrewnych wymienia się **rz** na **r**, np.: *bierze – biorę, karze – kara, lekarz – lekarski, marzec – marca, morze – morski, pisarz – pisarka, wierze – wiara*.
- Także wtedy, gdy nie ma wymian do *r*, ale pisownia oddaje dawne brzmienie głoski, która wymawiana była jako **r** miękkie; można porównać z wymową w językach słowiańskich, np. *rzeka* bo ros. *r'jeka*, np.: *jarzębina, korzeń, rzadki, rządzić, rzepa, rzeźba*.
- Jeśli poprzedzają dwuznak **rz** spółgłoski *p, b, t, d, k, g, ch, j, w*, np.: *przelot, brzydki, trzask, drzemka, krzesło, gryzwa, chrzan, ujrzeć, wrzask*.

Wyjątki: *pszenica, pszenny, pszczoła, pszonka, Pszczyna, Pszów, kształt, kształcić, kształtka, kszyc (ptak), bukszan, piegża, gżegżółka*.

Uwaga! Dwuznak **sz** piszemy **zawsze** w zakończeniach przymiotników w stopniu wyższym i najwyższym, np. *głupszy, krótszy, większy, zdrowszy, mądrzejszy, brzydszy*.

Uwaga!

- Piszemy literę **ż**, jeżeli wchodzi w skład cząstki wzmacniającej **-że**, dołączonej do wyrazów, np. *zróbże, dajże, jakże, także, skądże*.
- Piszemy literę **ż** (mimo że poprzedza ją litera *b* lub *d*), gdy jest ona pierwszą literą rdzenia, który został poprzedzony przedrostkiem *ob-, pod-, od-, nad-*, np. *obżerać się, podżyrować, odżałować, odżyć, nadżerać*.
- Piszemy połączenie **d** + **ż** (oznaczające głoskę *dź*) w wyrazach obcych, np. *dżem, dżez, dżinsy, dżudo, dżungla*, oraz w nielicznych wyrazach polskich, np.: *dżdżysty, odjeżdżać*.

W danym wyrazie **piszemy literę ż**:

- Jeśli w innych formach lub wyrazach pokrewnych **wymienia się na: g, dz, h, z, ź, s**, np.: *bliżej – blisko, drużyna – druh, łążę – łązić, mosiężny – mosiądz, może – mogę, ulżyć – ulga, watażka – wataha, ważyć – waga, wożę – wóz, wyższy – wysoki*.
- Jeśli poprzedzają ją litery **l, ł, r, n, m**, np.: *aranżacja, dzierżawca, łże, lżej, lżyć*.
- Jeśli wchodzi w skład cząstki wzmacniającej **-że** (lub **-ż**), np.: *ależ, grajże, któż, mówże, skądże, tenże*.
- Jeśli wchodzi w skład przyrostków (**-eż, -aż**) tworzących różne kategorie słowotwórcze, np.: *grabież, instruktaż, kradzież, masaż, młodzież, odzież, sondaż, sprzedaż*.
- Jeśli pisownia (mimo braku wymiany) odzwierciedla grafię historyczną, np.: *zboże, żyto, żur, żywy, żreć, żal, żona, żółty, żuraw*.
- Jeśli wyraz został zapożyczony (zwłaszcza z języka francuskiego), np.: *balejaż*.

balotaż, bandaż, gaża, imażynizm, metraż, montaż, pasaż, reżyser, szarża, wernisaż, wizażysta, żakiet, żeton, żonkil, żorzeta, żurnal, żyrandol.

2.2. Zakres użycia liter **ch** i **h**

Użycie liter **ch** lub **h** we współczesnej polszczyźnie nie jest oparte ani na wymowie, ani też na poczuciu rodzimego lub obcego pochodzenia wyrazu. Jedynie nieliczni Polacy (pochodzący z dawnych Kresów Wschodnich oraz mieszkający na pograniczu polsko-słowackim, polsko-ukraińskim lub polsko-białoruskim) rozróżniają głoskę **ch** bezdźwięczną od **h** dźwięcznego.

Należy pamiętać:

- **Dwuznak ch** występuje w wyrazach pochodzenia rodzimego, np.: *chałupa, chcieć, chlapać, chleb, chłop, choinka, cholewa, chory, cować, chrzan, chrzest, chuć, chudy, chwycić, chyba, jechać, kochać, mucha, słuchać, ucho*, ale również i obcego, np.: *charakter, charyzma, chemia, cherubin, choleryk, cholesterol, chór, chorał, choreografia, chronologia, echo, machina, machorka, ochmistrz, ochra, wachta*.
- **Litera h** występuje **tylko w wyrazach pochodzenia obcego**, np.: *alkohol, ba-haizm, bohater, gehenna, haftować, hak, halucynacja, hamburger, hańba, handel, happening, harmonia, harpun, heca, hedonizm, hejnał, hełm, hemofilia, henna, herbata, heteryk, hetman, hipoteza, historia, hojny, honor, hulać, koherencja, ma-haradża, mahoń, moher, rehabilitacja*.

Wskazówki praktyczne

Piszemy **ch**:

- Jeśli w innych formach wyrazu lub w wyrazach pokrewnych wymienia się na **sz**, np.: *cichy – cisza, duch – dusza, grzech – grzeszyć, mucha – muszka, poducha – poduszka, słucha – słyszeć, suchy – suszyć*.
- Po literze **s**, np.: *schabowy, scheda, schemat, schlebiać, schody, schron, schronisko, schyłek*.
- Niemal zawsze **na końcu wyrazu**, np.: *(o) gruszkach, (o) kotach, (o) polach, (w) nogach, (w) oczach, ach!, ciach!, ciuch, groch, ładnych, śpiewających, trach!, zamach, zuch*.

Uwaga! Kilkanaście wyrazów zapożyczonych piszemy na końcu wyrazu przez **h**: *ajatollah, Allah* (albo *Allach*), *Boh* (rzeka), *druh, shoah, szibah*.

Piszemy **h**:

- Jeśli w innych formach wyrazu lub w wyrazach pokrewnych **h** wymienia się na **g, ź, z**, np.: *bląhy – blązen, druh – drużyna, wahać się, wahadło – waga, wataha – watażka*.
- Po przedrostku **z-**, np.: *zhańbiony, zhandlować, zhardzieć, zharmonizować, zheblować, zhołdować*.
- Na początku wyrazów złożonych, których pierwszym członem są części, np.: **halo-**, **heks-**, **hekto-**, **helio-**, **hemato-**, **hemo-**, **hetero-**, **higro-**, **hiper-**, **hipno-**, **hipo-**, **hipso-**, **histo-**, **holo-**, **homeo-**, **homo-**, **hydro-**, np.: *halogen, heksametr, hektometr, heliotropizm, hematologia, hemoroidy, heterofilia, higrofobia, hiperbola, hipnologia, hipochromia, hipsograf, histogeneza, holografia, homeopatyczny, homochroniczny, hydroterapia*.

- W wykrzyknikach: *ha!*, *halo!*, *hejże!*, *hej!*, *hm!*, *ho!*, *hola!*, *hop!*, *hopsa!*, *hura!*, *hurra!*

3. Pisownia przedrostków zakończonych na spółgłoskę

Przedrostki **bez-**, **nad-**, **ob-**, **od-**, **pod-**, **przed-**, **roz-**, **w-** zachowują swoją pisownię bez względu na sposób wymowy, czyli niezależnie od rodzaju głoski rozpoczynającej wyraz, z którym się łączą, np.: *bezbarny*, *bezdolny*, *bezideowy*, *bezpowny*, *bezsłowny*, *beztępy*, *bezzwycięzcy*, *nadbudowa*, *nadgarstek*, *nadkwasota*, *nadpowietrzny*, *obdarty*, *obtulić*, *odgonić*, *odkupić*, *podsadzać*, *podzamcze*, *przedbieg*, *przedpłata*, *rozgotować*, *rozkleić*, *wbiec*, *wpisać*.

3.1. Pisownia przedrostka z- (z-, s-, ś-)

Przedrostek z- zapisujemy literą z:

- Przed literami oznaczającymi samogłoski (a, o, u, e, i), np.: *zaktualizować*, *zекrаnizować*, *zignorować*, *zobowiązywać*, *zużyć*.
- Przed literami oznaczającymi spółgłoski dźwięczne (b, d, g, dz, dż, w, z, ż, ź, rz, m, n, ń, r, i, ł, j, h), np.: *zbić*, *zdusić*, *zdziczyć*, *zgrać*, *zhańbić*, *zjadać*, *złagodnieć*, *zmyć*, *zniżyć*, *zryć*, *zrzucić*, *zwołać*, *zżerać*.
- Przed literami **s**, **sz**, **ś(si)**, np.: *zsiąść*, *zsinieć*, *zsumować*, *zsyłać*, *zszarzyć*, *zszyć*.

Przedrostek z- zapisujemy literą s:

- Przed literami oznaczającymi spółgłoski bezdźwięczne (p, f, t, k, c, cz, ch), np.: *spalić*, *sfałdować*, *sfilmować*, *stopić*, *stłuc*, *skrócić*, *skuć*, *scalić*, *scedzić*, *szepić*, *szesać*, *schronić*, *schrupać*, *schudnąć*.

Przedrostek z- zapisujemy literą ś:

- Przed grupą literową **ci** (oznaczającą spółgłoskę **ć**), np.: *ściąć*, *ścierać*, *ściskać*, *ściemniać*, *ścinać*, *ścieśniać*, *ściągać*, *ścigać*.

Uwaga! Należy pamiętać o różnicy pisowni przedrostka **z-** szczególnie w tego typu kontekstach fonetycznych: *zhierarchizować* – *schryścianizować*, *zharmonizować* – *scharakteryzować*, *zhańbić* – *schłostać*, *zsumować* – *scalić*, *zsytać* – *scukrzyć*, *zsyłać* – *scudzoziemczają*, *zszarzyć* – *szernieć*, *zszywać* – *szepić*, *zszyć* – *sczytać*, *zsinieć* – *ścieмnieć*, *zsiwieć* – *ścichnąć*, *zsiekać* – *ściekać*.

3.2. Pisownia przedrostka wz- (wz-, wez-, ws-, wes-)

Przedrostek wz- piszemy jako wz- lub wez-:

- Przed literami oznaczającymi spółgłoski dźwięczne, np.: *wzbierać*, *wzbogacić*, *wzdłużyć*, *wzdymać*, *wzgardzić*, *wzłatać*, *wzmóc*, *wzbrać*, *wzgówie*.

Przedrostek wz- piszemy jako ws- lub wes-:

- Przed literami oznaczającymi spółgłoskę bezdźwięczną, np.: *wesprzeć*, *weschnąć*, *wskoczyć*, *wskrzesić*, *wspomagać*, *wspomnieć*, *wstrząsnąć*, *wstrzymać*.

4. Skracanie wyrazów i grup wyrazowych

Skraćć możemy zarówno całe wielowyzrazowe nazwy, jak i poszczególne wyrazy (zazwyczaj często używane), ale należy zachować pewne umowne reguły ich zapisu.

Skróty to fragmenty wyrazów powstałe w wyniku skrócenia wyrazu (lub wyrazów).

Skrótowce to wyrazy powstałe z pierwszych liter lub grup liter nazwy co najmniej dwuwyzrazowej.

4.1. Pisownia skrótów

Skracamy wyrazy lub połączenia wyrazów, by zaoszczędzić miejsca w tekście pisanym, ale zawsze odczytujemy je jako pełne wyrazy.

Kropkę stawiamy na końcu skracanego wyrazu:

- Jeżeli pozostawiamy początkową część wyrazu (jedną literę lub więcej), np.: *gen.* (generał), *gim.* (gimnazjum), *inż.* (inżynier), *os.* (osiedle), *p.* (punkt), *prof.* (profesor), *r.* (rok), *red.* (redaktor), *w.* (wiek), *woj.* (województwo), *żeń.* (żeński), *zob.* (zobacz).
- Jeśli pozostawiamy pierwszą literę wyrazu i wybrane litery środkowe, oznaczające spółgłoski, np.: *kpt.* (kapitan), *stp.* (staropolski).
Uwaga! Skróć wyrazów kończy się zawsze na spółgłoskę. Jeżeli miękkość głoski oznaczona jest literą *i*, to w skrócie nie zaznaczamy miękkości, np.: *godz.* (godzina), *łac.* (łaciński). **Wyjątki:** *o.* (ojciec) oraz skróty zapożyczone, np. *ha* (hektar), *a* (ar).
- Jeśli pozostawiamy pierwsze litery tytułu czasopism lub wydawnictw periodycznych, np.: *Kur.* („Kurier”), *Por.* („Poradnik”), *Zesz.* („Zeszyty”), *Mies.* („Miesięcznik”), *Fil.* („Filologiczny”), *Dz.* („Dziennik”), *Gaz.* („Gazeta”).
- Jeśli skracamy obce jednostki monetarne, np.: *dol.* (dolar), *kor.* (korona), *rub.* (rubel).

Tylko jedną kropkę stawiamy po skróceniu połączeń wyrazowych:

- Jeśli skracamy polskie nazwy wielowyzrazowe, a wyraz drugi (lub też następne) rozpoczyna się od spółgłoski, np.: *cdn.* (ciąg dalszy nastąpi), *itd.* (i tak dalej), *np.* (na przykład), *tw.* (tak zwany), *ozn.* (to znaczy), *ww.* (wyżej wymieniony), *itp.* (i tym podobne), *nt.* (na temat), *ds.* (do spraw), *rb.* (roku bieżącego), *śp.* (świętej pamięci).
- W skrótach podwojonych, oznaczających liczbę mnogą i składających się z dwóch liter, np.: *oo.* (ojcowie), *pp.* (państwo).

W skrótach nazw wielowyzrazowych kropkę stawiamy po skróceniu każdego wyrazu:

- Jeśli drugi wyraz lub też następne rozpoczynają się od samogłoski, np.: *m.in.* (między innymi), *r.ub.* (roku ubiegłego), *c.o.* (centralne ogrzewanie), *o.o.* (ograniczona odpowiedzialność), *p.o.* (pełniący obowiązki), *b.a.* (bez autora).
- Jeśli skracamy nazwy wielowyzrazowe obcego pochodzenia, np.: *l.c.* (*loco citato* – łac. w miejscu cytowanym), *op. cit.* (*opus citatum* – łac. dzieło cytowane), *c.v.* (*curriculum vitae* – łac. bieg życia; życiorys).
- W skrótach podwojonych, oznaczających liczbę mnogą, np.: *prof. prof.* (profesorowie), *dyr. dyr.* (dyrektorzy).

Nie stawia się kropki:

- Po skrótach zawierających początek i koniec wyrazu skróconego, np.: *dr* (doktor), *mgr* (magister), *ptk* (pułkownik), *nr* (numer), *wg* (według).
Uwaga! Jeżeli skrót został użyty w przypadku zależnym, to stawia się kropkę, np.: *lubię dr. Kowalskiego* (można też użyć formy **dra** Kowalskiego), *dyskutują z mgr. Kowalskim* (lub **mgrem** Kowalskim), *pod nr.* (*pod numerem*).
- Po skrótach jednostek miar i wag oraz rodzimych jednostkach monetarnych, np.: *ha* (hektar), *a* (ar), *kg* (kilogram), *zł* (złoty), *dag* (dekagram), *gr* (grosz); *m* (metr), *cm* (centymetr).
- Po skrótach stosowanych w matematyce i fizyce, np.: *sin* (sinus), *log* (logarytm), *tg* (tangens), *t* (czas), *v* (prędkość), *A* (amper), *R* (rentgen).
- Po skrótach nazw gwiazdozbiorów, np.: *And* (Andromeda), *Cen* (Centaur), *UMA* (Wielka Niedźwiedzica), *Sco* (Skorpion).
- W symbolach nazw pierwiastków chemicznych, np.: *Ag* (srebro), *Ra* (rad), *Fe* (żelazo), *Hg* (rtęć).

Skróty nietypowe:

- Nazwy karabinów pisze się bez kropki, np.: *ckm* (ciężki karabin maszynowy), *rkm* (ręczny karabin maszynowy), *pm* (pistolet maszynowy).
- Z łącznikiem pisze się tradycyjnie skrót *z-ca* (zastępca), można również *s-ka* czy też *ska* i *sp.* (spółka).
- W niektórych skrótach stawia się kropki niezgodne z wcześniejszymi zasadami, np.: *s.c.* (spółka cywilna), *r.m.*, *r.n.*, *r.ż.* (rodzaj męski, rodzaj nijaki, rodzaj żeński), *r.szk.* (rok szkolny).
- Dopuszczalna jest (zgodna z tradycją) stosowana w hasłach słownikowych pisownia bez kropek skrótów terminów gramatycznych, np.: *lp* (liczba pojedyncza), *lm* (liczba mnoga), *blp* (bez liczby pojedynczej), *blm* (bez liczby mnogiej), *m* (męski), *ż* (żeński), *n* (nijaki), *dk* (dokonany), *ndk* (niedokonany).
- W skrótach obcych, które są nazwami jednostek fizycznych, przyjmuje się pisownię międzynarodową, np.: *hPa* (hektopaskal), *kB* (kilobajt), *kW* (kilowat).
- Niektóre skróty (głównie z języka łacińskiego) są pisane dużymi literami, po których stawia się kropki, np.: *P.T.* (pleno titulo – łac. z zachowaniem należnych tytułów), *N.T.* (Nowy Testament), *S.T.* (Stary Testament), *D.O.M.* (Deo Optimo Maximo – łac. Bogu Najlepszem, Największemu), *I.N.C.* (In Nomine Christi – łac. W imię Chrystusa).
- Niektóre skróty (głównie zwroty grzecznościowe) pisane są dużymi literami bez kropek, np.: *WP* (Wielmożny Pan lub Pani), *JM* (Jego Magnificencja), *JE* (Jego Ekscelencja), *JKM* (Jego Królewska Mość), *JWP* (Jaśnie Wielmożny Pan).

Uwaga! Nie należy w skrótach używać znaków nieliterowych, np.: piszemy *Frankfurt n. Odrą* (lub *Frankfurt nad Odrą*), a **nie** *Frankfurt n/Odrą*; piszemy *ds.* (albo *do spraw*), a **nie** *d/s*.

Wyjątkiem są skróty międzynarodowe, m.in. oznaczające typy statków, np.: *M/s* lub *M/S* albo *m/s* (statek o napędzie motorowym), *s/y* (*ang.* sportowy jacht żaglowy).

Uwaga! Kropka po skrótce kończącym zdanie jest także kropką zamykającą to zdanie.

4.2. Pisownia skrótowców

Pisownia skrótowców w formie podstawowej

- Skrótowce, w których odczytujemy nazwy liter (np. AWS [a-wu-es]) albo tylko głoski oznaczane przez litery PAN [pan], piszemy w całości **dużymi literami i bez kropek**, np.: SA, GOPR, MSZ, URM, UW, PAP, USA (choć ang. U.S.A.). W innych rodzajach skrótowców (mieszanych, nietypowych) piszemy albo pierwszą literę dużą, np.: Hortex, Pagart, albo wszystkie litery duże, np. TORWAR.
 - We wszystkich rodzajach skrótowców piszemy małymi literami przyimki i spójniki oraz ewentualnie inne głoski wewnątrzwyrazowe, np.: SGPIŚ, SdRP, CPLiA.
 - Z dwuznaków literowych rz, sz, cz, dz zapisujemy w skrótowcu tylko pierwszą literę, np.: RP (Rzeczpospolita Polska), WSP (Wyższa Szkoła Pedagogiczna), PCK (Polski Czerwony Krzyż).
- Uwaga! Wyjątki:** DzURP (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej), WSzW (Wojewódzki Sztab Wojskowy).
- Dwuznak *ch* w skrótowcu ma duże *C* i małe *h*, np. ZChN (Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe), BCh (Bataliony Chłopskie).

Pisownia skrótowców w przypadkach zależnych (innych niż mianownik)

Do skrótowców pisanych dużymi literami i zakończonych literą spółgłoskową (odmienianych jak wyrazy pospolite) w przypadkach zależnych po łączniku:

- Dodajemy zapisane małymi literami końcówki fleksyjne, np.: CPN-u, CPN-em.
- Dodajemy oprócz końcówki fleksyjnej literę *i*, gdy ostatnia głoska skrótu jest wymawiana miękko, np. (w) PWN-ie, (o) ZChN-ie.
- Dodajemy oprócz końcówki fleksyjnej literę *z*, gdy ostatnią głoskę skrótowca wymawiamy jak *rz*, np. (o) GOPR-ze.
- Dodajemy oprócz końcówki fleksyjnej litery *zi*, gdy ostatnią głoskę skrótowca wymawiamy jak *dź*, np. (w) ZBoWiD-zie.
- Dodajemy zakończenia: -etu, -etowi, -etem, -ecie, gdy skrótowiec kończy się na literę *Z*, np.: ONZ, ONZ-etu, ONZ-etowi, ONZ-etem, (o) ONZ-ecie.
- Dodajemy zakończenia: -otu, -otowi, -otem, -ocie, gdy skrótowiec kończy się na literę *J*, np.: KBJ, KBJ-otu, KBJ-otowi, KBJ-otem, (o) KBJ-ocie.

Uwaga! Skrótowce zakończone na *T* w **miejsowniku** zmieniają pisownię, tzn. tylko pierwszą literę skrótowca piszemy dużą literą, a pozostałe małą, np.: NOT, NOT-u, (o) Nocie; LOT, LOT-em, (o) Locie.

Uwaga! Skrótowce, które w mianowniku kończą się na *x*, we wszystkich innych przypadkach powinny mieć zapis z literami *ks*, np.: Peweksu, Peweksie, Horteksu, Horteksem, Horteksie.

Wyjątek: PAX, PAX-u, (o) PAX-ie.

5. Zasady używania dużej lub małej litery na początku wyrazu

Wyróżnianie pewnych kategorii wyrazów przez zapisanie ich dużą literą ma charakter konwencjonalny. Zgodnie z zasadami polskiej ortografii przy pisaniu

dużą lub małą literą wyrazów lub ich połączeń należy kierować się czterema kryteriami: **składniowym**, **graficznym**, **uczuciowo-grzecznościowym** i **znaczeniowym**.

- Ze względów **składniowych** piszemy dużą literą wyraz, który rozpoczyna tekst oraz który występuje na początku zdania, jeżeli poprzednie zdanie jest zakończone kropką, pytajnikiem lub wykrzyknikiem. Wyraz występujący po dwukropku w zasadzie piszemy małą literą, ale jeżeli rozpoczyna on cudzą wypowiedź lub dłuższe wyliczenia, to piszemy go dużą literą.
- Ze względów **graficznych** można pisać dużymi literami całe wyrazy w tytułach książek, rozdziałów, czasopism, artykułach prasowych, w tytułach filmów, sztuk teatralnych itp. Nie należy jednak nadużywać dużych liter w nazwach produktów, na szyldach i w ogłoszeniach (np. niepoprawne są napisy typu: *Wątróbka z Drobiu*, *Sprzedaż Części Samochodowych*). Nie można ze względów estetyczno-graficznych usprawiedliwiać manieri pisania na karcie tytułowej książki lub w tytułach dzieł artystycznych wszystkiego małymi literami.
- Pisanie wyrazu dużą literą **ze względów grzecznościowych i uczuciowych** pozwala wyrazić pozytywną postawę emocjonalną piszącego w stosunku do tych, do których pisze, w stosunku do tych, o których pisze, lub w stosunku do tego, o czym pisze.
- W polskiej ortografii **względy znaczeniowe** nakazują pisanie dużą literą nazw własnych, a małą literą – nazw pospolitych. Toteż poprawne użycie dużej lub małej litery zależy od prawidłowego odróżniania nazwy własnej od pospolitej. Nazwa własna wskazuje na indywidualny, niepowtarzalny obiekt (oznacza jeden i tylko jeden desygnat, wyodrębniony spośród innych należących do tej samej klasy). Musimy przy tym pamiętać, że te same wyrazy mogą być użyte raz jako nazwy pospolite, a innym razem jako nazwy własne.

5.1. Zakres użycia dużych liter ze względów znaczeniowych

Dużą literą piszemy nazwy własne, czyli:

- Imiona własne ludzi, zwierząt, drzew; przydomki, pseudonimy i przezwiska ludzi; nazwy herbów lub zawołań; jednostkowe nazwy istot mitologicznych, baśniowych i z wierzeń religijnych, np.: *Henryk Sienkiewicz*, *Erazm z Rotterdamu*, *Bolesław Krzywousty*, *Krasula*, *Bartek*, *Or-Ot*, *Oksza*, *Zeus*, *Światowid*, *Bóg* (w religiach monoteistycznych), *Śpiąca Królowna*.
- Nazwy dynastii, np.: *Jagiellonowie*, *Habsburgowie*, *Burbonowie*.
- Nazwy części świata, oceanów, mórz, rzek, jezior, gór, pustyń i innych obiektów fizjograficznych, ale **tylko wtedy**, gdy nazwa składa się z samego rzeczownika, z rzeczownika i określenia przymiotnikowego lub z rzeczownika w mianowniku i z określającego go rzeczownika w dopełniaczu, np.: *Ameryka*, *Brama Morawska*, *Dolina Kościeliska*, *Dunaj*, *Europa*, *Góry Stołowe*, *Jezioro Otmuchowskie*, *Morze Bałtyckie*, *Ocean Spokojny*, *Pomorze Gdańskie*, *Przylądek Dobrej Nadziei*, *Puszcza Białowieńska*, *Wisła*, *Wyspy Owczce*.

Uwaga! Jeżeli wyrazy określające typ obiektu geograficznego oraz pojęcia geograficzne nie wchodzą w skład nazwy własnej, to piszemy je małą literą, np.: *region Pomorze*, *miasto Wrocław*, *jezioro Wigry*, *wyspa Rodos*, *pustynia Sahara*.